

POSTMODERN SİYASETİN BİR YANSIMASI: İSVİÇRE YEŞİL LIBERAL PARTİSİ

Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan Göktolga
İnönü Üniversitesi İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
oguzhan.goktolga@inonu.edu.tr

Özet:

Çalışmada öncelikle siyaset, postmodern dönemde, modern dönemdekinden farklılıkları bağlamında ele alınmıştır. Daha sonra Yeşil hareketin başlangıcından siyasal alana dahil olmasına kadar geçen tarihçesi kısaca anlatılmış, daha sonra da İsviçre Yeşil Liberal Partisi'nin kısa tarihçesi ve topluma, ekonomiye ve siyasete olan bakış açısı incelenmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise, liberal yeşil partilerin diğer ülkelerde de yaygınlaşıp, güçlenme şanslarının olup olmadığı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, yeşil düşünce, yeşil liberalizm, İsviçre Yeşil Liberal Partisi.

Abstract:

A Reflection Of Postmodern Politics: Switzerland Green Liberal Party

In postmodern era, politics has been changing at both theoretical and practical sphere. As a consequence of this transformation, liberalism and ecogism, which were assessed as uncorrelated, even competitor ideologies, have also been affected. At this study it is aimed to analyze the interference between the mentioned two ideologies, the concept of "green liberalism" is stressed. Later, a short history and principles of Green Liberal Party of Switzerland are mentioned. And lastly, it is tried to be argued that whether the mentioned party may be a model in the future for the rest of Europe and the world.

Key Words: Liberalism, green ideology, green liberalism, Green Liberal Party of Switzerland.

Giriş

Postmodern dönem, adındaki post önekinden de anlaşılacağı üzere kronolojik olarak modern sonrası bir döneme tekabül etmektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında günyüzüne çıkmaya başlayan siyasal, toplumsal ve ekonomik değişimler, bir yandan teorik planda modernitenin temel varsayımlarını sorgulamaya açarken, diğer yandan da siyasal, toplumsal ve ekonomik yapıyı dönüştürmüştür. Siyaset de bu dönüşümden hem teorik hem pratik düzeyde etkilenmiştir.

Postmodern dönemde çevre, siyasal alana dahil edilen unsurlardan bir tanesi olmuştur. Toplumsal planda çevreci/yeşil hareket, siyasal alanda da Yeşil Partiler özellikle Avrupa'da etkili olmuşlardır. Yeşil siyaset başlangıçta, sol gelenek içerisinde, kapitalist ekonomik yapılanmanın çevrenin sürdürülebilirliği üzerinde tahribat yarattığı düşüncesini merkezine alarak olarak gelişmiştir. Günümüzde de hareket içerisindeki "sol" vurgusu güçlü bir şekilde hissedilmeye devam etmektedir. Ancak yeşil siyaset, aşağıda daha ayrıntılı olarak anlatmaya çalışacağımız postmodern dönemden etkilenmiş, yeşil siyaset içerisinde de bir takım değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Başlangıçta kapitalizm ve liberalizm muhalifi, hatta bu iki idolojide alternatif olarak kabul edilen hareket, zaman içerisinde liberal düşünce içerisinde de kendine yer bulmuştur. Liberal görüşler ve partiler içerisinde "Yeşil liberal" damar oluşmaya başlamış, başka bir ifadeyle liberalizm "yeşillenmeye" başlamış, bu yaklaşım neticesinde İsviçre'de liberal partiden bağımsız bir "Yeşil Liberal Parti" kurulmuştur.

Çalışmada öncelikle siyaset, postmodern dönemde, modern dönemdekinden farklılıkları bağlamında ele alınmıştır. Daha sonra Yeşil hareketin başlangıcından siyasal alana dahil olmasına kadar geçen tarihçesi kısaca anlatılmış, daha sonra da İsviçre Yeşil Liberal Partisi'nin kısa tarihçesi ve topluma, ekonomiye ve siyasete olan bakış açısı incelenmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise, liberal yeşil partilerin diğer ülkelerde de yaygınlaşıp, güçlenme şanslarının olup olmadığı tartışılmıştır.

1. Postmodern Dönemde Siyaset

Postmodern dönem, adından da anlaşılacağı üzere, kronolojik olarak modern sonrası döneme tekabül etmektedir. Başka bir ifadeyle, postmodernite kendisini ancak "modern"e referansla tanımlayabilmektedir. Dolayısıyla, postmodern dönemi ve postmodern dönemde siyaseti daha iyi anlayabilmek için modern dönemin temel özelliklerinin ve bu dönemde bir kurum olarak "siyaset"in gösterdiği temel özelliklerin hatırlanmasında yarar vardır.

Modernlik kelimesi etimolojik olarak Latince "şimdi, yakın zamanda" anlamlarındaki modo kökünden türeyen modernus' tan gelmektedir. İlk olarak Hıristiyanlık döneminin pagan döneminden farklı bir karaktere sahip olduğunu vurgulamak üzere antiquus'a kıyasen kullanılmıştır (Martinelli, 2005:5). Modern kelimesi "mevcut ve yakın zamana özgü; mevcut ya da yakın zamanı nitelendiren şey; çağdaş; eski ya da antik olmayan şey; (sanatlarda) geleneksel tarzları ya da üslupları reddeden, mevcut zamanın tarz ya da üslupları" anlamına gelmekte olup (Demirhan, 2004: 17); modernlik ise te-

melde toplumsal dünyanın adım adım iktisadi ve yönetsel olarak rasyonelleşmesi ve farklılaşması olarak tanımlanabilmektedir (Featherstone, 2005: 22).

Başlangıç noktasından içeriğine, kurumlarından sürekliliğine kadar üzerinde büyük tartışmaların yaşandığı modern dönemin ortaya çıkmasında birbirleriyle ilintili üç alanda meydana gelen değişikliklerin etkili olduğu söylenebilir. Bu alanlar zihinsel, ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlardır.

Modernitenin ortaya çıkışı her şeyden çok zihinsel bir devrimin sonucudur. Bu bağlamda moderniteyi özetle aklın toplumsal olana dönüşümü ve akıl ideasının örgütlü ya da örgütsüz birikimi olarak yorumlamak mümkündür (Çiğdem, 2004: 54).

Ekonomik alanda yaşanan değişimlere değinecek olursak; modernite ile birlikte, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yaşanmıştır. Toplumsal yapılanmadaki bu geçiş, büyük ölçüde, Avrupa'da ekonomik açıdan en güçlü sınıf haline gelen burjuvazinin ticaretten elde ettiği parayı sanayi alanında kullanması suretiyle gerçekleşmiş olan Sanayi Devrimi vasıtasıyla olmuştur (Beriş, 2003: 490).

Modernite, toplumsal alanda yaşanan değişimlerle de büyük oranda ilişkilidir. Modern dönemde toplumsal yapı, geleneksel dönemdekinden şu alanlarda farklılıklar göstermektedir: Örgütlerin uzmanlaşması; uzmanlaşmış örgütler arasında karşılıklı bağımlılık; rasyonellik, evrensellik ve fonksiyonel belirliliğin hâkim olduğu ilişki biçimleri; yüksek düzeyde modernleşme eğilimi; yaygın ve uzmanlaşmış bürokratik yapılar; yüksek para kullanma oranı ve yaygın ve gelişmiş pazar; köy-kent karşılıklı bağımlılığı (Öz-kiraz, 2003: 70).

Demokrasinin tek rasyonel yönetim biçimi olarak kabul edildiği modern dönemde siyaset, belirli sınırlar içerisinde cereyan ediyordu ve bu sınırları tayin eden üç temel unsur vardı. İlk olarak, modern dönemde siyasal örgütlenme kendilerini gelecekle ilişkilendiren, sınıf çıkarına dayalı hareketler ve bunlara duyulan tepkiler etrafında gerçekleşmiştir. Bu dönemde siyaset büyük ölçüde iki kutuplu bir sınıfsal toplumsal yapı üzerine inşa edilmiş olup; partiler, meclis ve sendikalar üzerinden işliyordu (Küçük, 2000: 60).

Sınırlara ilişkin ikinci unsur mekânla ilişkilidir. Modern dönemde siyaset devlet iktidarına odaklı ulusal sınırlar içerisinde gerçekleştiriliyordu. Üçüncü belirleyici ise ideolojilerdi. Siyaset, dünyayı değerlendirmek üzere felsefeden özgürlük, eşitlik, akıl

gibi kavramları kullanan ve var olan düzeni dönüştürmek gayesini taşıyan ideolojiler etrafında gerçekleştiriliyordu (Mulgan, 1995: 22).

Ulus devlet, modern dönemde bir kurum olarak siyasetin işleyişinde en belirleyici unsurdur. Modern dünyanın şekillenmesinde en büyük katkıya sahip olan kurum devlettir. Christopher Pierson modern devletin temel özelliklerini şu şekilde sıralamıştır: şiddet araçlarının kontrolünde monopol durumunda olma, belirli bir sınıra sahip olma, egemenlik, anayasallık, kişisel olmayan güç, kamu bürokrasisi, otorite/meşruiyet, yurttaşlık ve vergilendirme (Pierson, 2004: 6). Bu tanımlamalardan da anlaşıldığı üzere devlet, düzeni kurmakla yükümlü otorite olarak temel kararları vermekte ve yine devlet kendisini aştığı düşünülen iradenin yerine koymaktadır (Kahraman, 2002: 5).

Modern dönemde siyasetin üçüncü ana bileşeni ideolojilerdir. İdeoloji kavramı, modern dönemde yaşanan siyasal akım ve düşüncelerin tanımlanmasında başat rol oynayan kavramlardan bir tanesidir. İdeolojilerin modern dönemde bu kadar önemli olmalarının nedeni, bir taraftan Aydınlanma düşüncesinin bir sonucu olan insan düşüncesi ve rasyonelliği tartışırken, diğer yandan insanların bu düşüncelerine olan inançlarını yansıtmasıdır (Ateş, 2004: 84). Yani, insanlığın gelenekselden devraldığı "inanma" olgusu ile modernliğin keşfettiği rasyonelitenin birleştirilmesi suretiyle, benlik bütünlüğünün ve devamlılığının sağlanmasına katkı sağlamalarıdır.

Hızlı bir değişimin yaşandığı modern dönemle birlikte ortaya çıkan ideolojiler, modern dönemde siyasetin hem teorik hem de pratik alanda ana belirleyicisi olmuşlardır. İdeolojiler, dünyayı anlama ve kavrama yöntemi, dünyayı çözümlene yöntemi ve dünyayı değiştirme misyonunda bir araç olarak kullanılmaları dolayısıyla modern dönemde işlevsel olmuşlardır. Özellikle dünyayı dönüştürme misyonuna sahip olmaları, ideolojileri toplumsal, bilimsel analizlerden farklılaştıran yanıdır (Çetin, 2008: 3).

Postmodernite, 1980lerden itibaren yaygın bir biçimde kullanılan bir terim olmasına karşın, üzerinde uzlaşıya varılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedeni postmodernite kuramcılarının postmodernitenin muhtevası üzerinde anlaşamıyor olmalarının yanı sıra, postmodernitenin özü itibarıyla kendi öncülleri olan bir kuramsallaştırmadan çok, modern dönemin analizi ve eleştirisine dayanan çalışmalar temelinde şekillenmiş olmasıdır (Göktolga, 2012: 38). Dolayısıyla, tek bir postmodern yaklaşımdan değil, birden fazla postmodern yaklaşımdan bahsetmek daha uygun olacaktır. Fuat Keyman (2000: 44-47) bu yaklaşımları şu şekilde özetlemektedir: 1. geç kapitalizmin kültürel mantığı olarak postmodernizm: Jameson: postmodernizm geç kapitalist toplu-

mun kültürel mantığını niteler ve bu toplum içindeki bireysel ilişkilerin ve sanatsal etkinliklerin işleyiş tarzını belirler. 2. sanayi sonrası toplumun kültürel boyutu olarak postmodernizm: Daniel Bell. Postmodernizm, üretim ilişkilerinden tüketim ilişkilerine, üretim tarzından bilişim tarzına, emekten bilgiye ve bilimsellikten simülasyona geçişle ortaya çıkan yeni bir durumu adlandırır. 3. özgün bir sanatsal tarz olarak postmodernizm: bu yeni anlayış modernist tarzdan estetik bir kopuşu simgeler, sanatın belli bir gerçekliği temsil etmesi zorunluluğunu reddeder, sanatsal ürünü kendi içinde özgün, farklı biçimlerde yorumlanmaya açık, ironik, alışagelmemişin dışında estetik bir nesne olarak görür. 4. modernitenin "içsel eleştirisi" olarak postmodernite: yapısalcılık sonrası akıma mensup olanlar Batı felsefesinin (özellikle Aydınlanmanın) bir ürünü olarak ussal, özne temelli ve bilimin toplumsal eylemliklerden bağımsızlığı, nesnellığı ve evrenselliği varsayımlarına dayalı bir tutumu niteler.

Postmodern yaklaşımı nasıl tanımlayacak olursak tanımlayalım, postmodern dönemin modern dönemden farklılıklar arzettiği muhakkaktır. Modern-postmodern dönem farklılığı bir kurum olarak siyasette de kendisini hissettirmektedir. Postmodern dönemde siyaset, gerek siyasal alanın sınırları, gerek siyasetin amaç ve hedefleri, gerekse de politik aktörlerin varlığı ve bu aktörlerin siyasal katılımı bağlamlarında modern dönemde var olan siyasetten farklılıklar göstermektedir (Göktolga, 2012: 49). Postmodern dönemde teorik ve partik alanda siyasette yaşanan değişikliklerin nedenlerini "anlam kaybı ve bireyselleşme", "kapitalizmde yaşanan yapısal dönüşüm", "ideolojiler-siyaset arasındaki ilişkide yaşanan dönüşüm" ve "ulus-devletin işleyişinde dönüşüm" başlıklarıyla dört ana grupta toplayabiliriz (Göktolga, 2012: 52).

İnsan doğduğunda anlamlar dünyasını "hazır" bulur; üyesi olduğu toplum tarafından üretilmiş ve biriktirilmiş dünyaya ilişkin "bilgi" kendisine sunulur. Yine, üyesi olduğu toplumun ortak sembolleri ve "bilgi"yi paylaşma, bunun üzerinden iletişim kurma ve böylece dünyadan aynı şeyi anlama aracı olarak "dil"i de hazır olarak bulur. Dil aracılığı ile özne olarak kendini gerçekleştirir (Örs, 2009: 4). Ancak, postmodern dönemde anlam, toplumların takip ettiği ideal çizgi olmaktan çıkmıştır (Baudrillard, 2006: 18). Baudrillard bu durumun nedeni olarak, "toplumsal"ın sona ermesi ve artık bir toplumun değil, kitlelerin var olmasını gösterir (Baudrillard, 2006: 17). Postmodern dönemde yaşanan anlam kaybının temel nedenlerinden bir diğeri, postmodern dönemin belirsizlikler, düzensizlikler ve öngörülemezlikler üzerine kurulu olmasıdır. Arendt, anlam kaybını amaçlar ile araçlar arasındaki ilişkinin niteliksel dönüşümü çerçevesinde değerlendirir. Arendt'e göre, modern dünyanın anlamsızlaştığına dair ilk işaret anlam

ile araç arasındaki özdeşliğin kesinliğidir. Tüm meşruluğunu kullanım nesnelere üretiliminden alan mevcut yapıda ulaşılan her amaç, yeni bir amaç için araca dönüştürülür. Tüm araçlar meşruluğunu amaçlardan aldığından, modern yapılarda her yeni teşebbüs, yeni bir meşrulaştırma ihtiyacı doğurur (Arendt, 1996: 256'dan aktaran Bayram, 2005: 45).

Modern dönemde anlam kaybına ilişkin bir diğer değerlendirme de Weber'e aittir. Moderniteye eleştirilerini özgürlük kaybı ve anlam kaybı üzerinde yoğunlaştıran Weber'e göre, anlam kaybının gerçek nedeninin dinlerin anlam sunmadaki tekellerini kaybetmiş olmalarıdır. Bu, moderniteyle aşılabilecek bir şey değildir çünkü dinler, insanlara modernitenin telkin etmediği bir şeyi, selameti telkin etmektedirler (Çiğdem, 2004: 165). Buradan yola çıkarak şunu söylemek mümkündür: Anlam kaybı postmodern dönemde bir anda ortaya çıkmayıp, modern dönemden başlayarak gelişmiştir.

Bireyselleşme ve buna bağlı olarak yaşanan anlam kaybı, siyasetin yapısına, işleyişine ve algılanışına doğrudan etki etmektedir. Çünkü postmodern dönemdeki bireyselleşme, modern dönemden farklı bir bireyciliği doğurmuştur. Postmodern dönemde sözü edilen bireycilik, modernitenin yaratmış olduğu rasyonel, zamanı ve geleceğini kuran bireycilik değil, zamanı olduğu gibi yaşayan, kültürel kimliklerinden beslenen bir bireyciliktir. Dolayısıyla denebilir ki, böyle bir bireycilik olgusuyla yaşayan insanlar, modern dönemde siyasal olarak algılanmayan cinsiyet, kimlik, çevre, vb. alanları ve gündelik hayata ilişkin pratikleri siyasal alana taşımışlardır.

Postmodern dönemde siyasetin dönüşüyor olmasının belki de en önemli nedeni kapitalizmde yaşanan yapısal dönüşümdür. Post-Fordist, post-endüstriyel, geçkapitalizm, kapitalist sonrası gibi adlarla tanımlanmaya çalışılan bu dönüşüm, üretim yani arz odaklı bir ekonomiden, tüketim yani talep odaklı bir ekonomiye geçişi ifade etmektedir. Kapitalizmin dönüşümüne ilişkin birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşım ve çalışmaları özetlemeye çalışmak, bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Dolayısıyla burada sadece David Harvey'in "esnek birikim" kavramı çerçevesinde yaptığı analiz aydınlatıcı olması açısından aktarılmaya çalışılacaktır. Harvey'in bu yaklaşımı, emek süreçleri, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıplarının esnekliği temeline dayanır. Esnek birikimin temel özellikleri olan üretim sektörlerinde, finans hizmetlerinde, piyasalarda yeniliklerin ortaya çıkması, ticari teknolojik ve örgütsel yeniliklerin hızını arttırmıştır. Bu hız artışı, esnek üretimle, yapısal bir işsizlik artışına neden olmuş, bu da modern dönemdeki ekonomik modelin temel bileşenlerinden biri olan sendikaların et-

kinliğini azaltmıştır. Sanayideki örgütlenme, iş gücü piyasalarındaki dönüşüme bağlı olarak değişiklikler göstermiştir. Taşeron sisteminin yaygın olarak kullanılması, küçük çaplı iş örgütlenmelerini tekrar canlandırmıştır. Sınıf bilincinin işçilerin fabrikalarda yığılmasıyla kazanılabileceğini söyleyen Harvey, küçük işletmelerde, ev içi atölyelerde kapitalizmle mücadelenin oldukça zorlaşacağını ifade etmektedir. Esnek birikim ekonomisinin bir diğer özelliği tüketim toplumunun öngördüğü farklılığı, gelip geçiciliği, gösteriyi, modayı ve kültürel biçimlerin metalaşmasını kolaylayacak ve destekleyecek düzeyde esnek bir üretim modeline sahip olmasıdır (Harvey, 2006: 170-182).

Postmodern dönemde kapitalizmin işleyişinde meydana gelen yapısal dönüşüm, sınıfsal yapının da dönüşmesine neden olmuştur. Sınıfsal yapıda yaşanan değişim, postmodern dönemde siyasetin işleyişi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Modern dönemde siyasal örgütlenme kendilerini gelecekle ilişkilendiren, sınıf çıkarına dayalı hareketler ve bunlara duyulan tepkiler etrafında gerçekleşmiştir (Mulgan, 1995: 22) ve büyük ölçüde iki kutuplu bir sınıfsal toplumsal yapı üzerine inşa edilen modern siyaset, partiler, meclis ve sendikalar üzerinden işlemekteydi. (Küçük, 2000: 60). Postmodern dönemde ise bir statü ve yaşam tarzı oluşturunca olarak tüketicinin gittikçe artan rolü üzerinde durulmakta ve çeşitli sınıf kategorilerinin ve toplumsal eşitsizliklerin üretimden çok tüketim modelleri temelinde ve kültür bağlamında ayrışmaya başladığı ileri sürülmektedir (Yanıklar, 2010: 207). Bu durum, siyasetin işleyiş mekanizmasını da dönüştürmektedir. Sınıflar temelinde meydana getirilen kitle siyasal partileri de zaman içerisinde sınıfa dayalı özelliklerini kaybetmişlerdir. Zaten araçsal rasyonellik temelinde hareket eden siyasal partiler daha fazla bürokratikleşerek kamusal fikirlerin (sentiments) harekete geçirici etkilerinden kendisini izole etmiş ve irade belirleme işlevlerini topluluk aracılığıyla değil, partide oluşan hiyerarşinin üst basamaklarındakiler eliyle yürütmeye başlamıştır (Coşkun, 2004: 29).

İdeolojilerin siyasetin belirlenmesi ve işleyişinde modern dönemde olduğu kadar belirleyici olmaması postmodern dönemde siyasetin bir diğer özelliğidir. İdeolojilerin postmodern dönemde etkililiğinin azalması, Lyotard tarafından, postmodern durumun bir özelliği olarak ifade edilmiştir. Lyotard'a göre de bu çağda artık modernist döneme ait büyük inançlar, büyük ütopyalar geçerliliğini yitirmiştir. Meta-anlatı dediği bu büyük inançlar eşitlik, adalet, hümanizm, ilerleme gibi modernist anlatılardır. İnsanlık bu büyük anlatılar etrafında gelişen büyük kitle ideolojilerin peşine takılmanın bedelini çok ağır bir biçimde ödedi ama onları bitiren sadece bu bedellerin ağırlığı değil, aynı zamanda gelişen yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin yarattığı atmosferdir. Bu atmosferde

hiçbir büyük ideal eskisi kadar büyük taraftar kitleleri bulamayacak, çok daha küçük idealler etrafında küçük topluluklar oluşacaktır belki ama herkes kendi çapında biraz marjinal kalmış olacak veya tüketim ve hazzın geçerli olduğu genel kitlenin akışına kendini bırakacaktır (Aktay, 2008: 9).

İdeolojilerin belirleyicilik oranının azalmasında büyük anlatıların çöküşü sonucunu doğuran epistemolojik dönüşümün yanı sıra, yaşanan siyasal tecrübelerin de etkisi vardır. Kapitalist ideolojiye bir alternatif olmak iddiasında olan sosyalist düşüncenin uygulamada tarih sahnesinden çekilmiş olması, ideolojilere olan inanma ve bağlanma düzeyini azaltmıştır. Bunun yanı sıra, yukarıda daha önce değinmiş olduğumuz bireylerin otoriteden beklentilerinin değişmesi ve devlet aygıtının insanların gündelik hayata ilişkin düzenleme taleplerini karşılayamıyor olması da ideolojilere olan inanma ve bağlanma oranını düşürmektedir. Devrimin öngörülen bir gelecekte imkânsız olarak algılanması da (Grant, 2006: 20), kapitalizmin alternatifsizliği algısını arttıran bir olgudur. '68 hareketlerinin devrimci olmak anlamında başarısızlığa uğraması ve daha genel anlamda devrimci siyasetin zayıflaması birçok Marksist entelektüelin kapitalizmi doğrudan hedef alan devrimci siyasetten vazgeçip, postmodernite kuramını benimsemeleri sonucunu doğurmuştur (Gabardi, 2001: 6).

Postmodern dönemde bir bütün olarak siyaset kurumunda yaşanan değişikliklerin en önemlilerinden bir tanesi, postmodernitenin ulus devlet üzerindeki etkileridir. Pierson, modern devlete ilişkin tanımlarının incelendiğinde, devletin sekiz önemli özelliğinin görüldüğünü söyler. Bu özellikler şunlardır: Şiddet araçlarının tekelinde monopol, sınırsallık (territoriality), egemenlik, anayasallık, kişisel olmayan güç, kamu bürokrasisi, otorite/meşruiyet ve vatandaşlık. Pierson'un kendisi bu sekiz özelliğe bir dokuzuncuyu ekler o da vergilendirme (Pierson, 2004: 6).

Ulus devlet, kapitalizmde yaşanan yapısal dönüşüme bağlı olarak belki de en çok egemenlik bağlamında etkilemiştir. Ulus devletlerin hükümetleri kendi kararlarını, politikalarını ve eylemlerini tek başına programlayamamakta, hükümetler de vatandaşları için neyin doğru, neyin yanlış olduğunu belirleyememektedir (Keyman, 2000: 10). Ulus devletlerin egemenlik alanının bu derece aşınmasında temel faktörün kapitalist ekonominin küreselleşmesi, buna bağlı olarak da üretim ve yatırımın küreselleşmesi olduğu ifade edilebilir.

Postmodern dönemde yukarıda değindiğimiz nedenlerden kaynaklanan değişimler, siyasal sürece aktif olarak katılma oranlarında bir düşüşe neden olmuştur. An-

cak, postmodern dönemde siyaset alanında yaşanan sıkıntıyı yalnızca siyasal katılım temelinde almak, eksik bir yaklaşım olacaktır. Çünkü siyasal katılım oranında düşüş, yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Bireyselleşen bir dünyada insanlar artık daha iyi, daha adil, daha yaşanabilir bir dünya talebine öncelikli talepler arasında yer vermemekte, kendi bireysel ihtiyaç ve çıkarlarını daha öncelikli olarak ad-detmektedirler. Taleplerin kolektif talepler olmaktan çıktığı düşünülmektedir. Bunun nedenlerinden bir tanesi insanların hayatlarını birbirinden farklıymış gibi algılamaları ve buna bağlı olarak da yaşanan sorunların da bireyselleşmiş gibi görünmesidir (Bauman, 2000: 23).

Taleplerin, bireylerin kendileri için istedikleri talepler halini alması, bu taleplerin kolektif hareket etmeyi gerektirmeyen talepler haline dönüşmesine neden olmaktadır. Modern demokratik politika, insanları kendi dünyalarının yaratıcıları kılar ve onlardan herhangi bir üstün varlığın akıyla ya da mirasçı oldukları bir inançla değil, kendi akıllarıyla kendi dünyalarını inşa etmelerini, sorgulamalarını ve karşı çıkmalarını bekler. Temel kategorilere yönelik böyle bir sorgulama ve karşı çıkma, politikanın çok ötesine, kişisel yaşama, cinselliğe, beslenme ve giyinmeye, ekonomi ve akademiye uzanır (Mulgan, 1995: 30).

Bu durum da özünde kolektif bir hareket olan siyasal katılım oranını düşürmektedir. Ancak, kişisel kaygıları kamusal meselelere tercüme etmenin, beri yandan da özel dertlerde kamusal meseleleri görüp saptamanın kolay ve bariz bir yolu olmadığı sürece bir yandan bireysel özgürlükler artarken, diğer taraftan bu kolektif hareketler ve bunların içerisinde siyasete aktif olarak katılım giderek azalabilecektir (Bauman, 2000: 10).

2. Düşünceden Siyasete Ekolojik Hareket

Tarihsel süreç içerisinde bir düşünce hareketi olarak başlayan yeşil hareket, zaman içerisinde toplumsal hareket halini almış ve daha sonrasında da “Yeşil Parti”ler aracılığıyla siyasal alana dahil olmuştur. Yeşil düşüncenin “çevre”yi merkeze alması kendisini diğer düşünce biçimlerinden farklılaştıran en temel özelliğidir. Her ne kadar çevre odaklı bir düşünce türü olsa da, yeşil düşüncenin klasik “çevre korumacılık” yaklaşımından farklılıklar arzettiğinin ifade edilmesi gerekmektedir. Çevre korumacılık, mevcut değerler ve üretim tüketim ilişkilerinde kökten değişiklikler yapmaksızın çözülebileceklerine olan inançla çevre sorunlarına yönetsel bir yaklaşım önermektedir (Dobson, 1995: 2). Bu bağlamda çevrecilik, günümüz insanının davranışlarının temelinde yatan insanın doğaya hükmetmesi gerektiği anlayışını sorgulamayıp, tam tersine

tahakkümün neden olacağı tehlikeleri azaltacak teknikleri geliştirerek bu tahakkümün önünü açmamızı öngörür (Görmez, 2003: ...). Bu bağlamda düşünüldüğünde hem çok sayıda düşünür ve düşünce akımının hem de çeşitli siyasal ideolojilerin çevrenin korunmasına yönelik görüşler geliştirdiği söylenebilir.

Ekolojik düşünce, klasik çevre korumacılık yaklaşımından farklı olarak, ekolojik sorunların tarihsel-fikirselsel bir arka plandan hareketle değerlendirilmesi gerektiğine inanır ve doğadaki kirlenmenin modernlikten ayrı düşünülmemesi gerektiğini savunur (Önder, 2003: 595). Green Political Thought adlı eserinde Dobson, çevreciliği, mevcut değerler ve üretim-tüketim ilişkilerinde kökten bir değişiklikler yapmaksızın çözülebileceğine inançla, çevre sorunlarına yönetsel bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Buna karşılık ekolojizmi ise, insan dışı doğal dünyayla olan ilişkimizde ve politik yaşam biçimimizde radikal değişiklikler gerektiren sürdürülebilir ve gerçekleştirilebilir bir varoluş olarak tanımlarken, liberalizmin çekirdek değerinin özgürlük, sosyalizmin çekirdek değerinin eşitlik ve ekolojizmin çekirdek değerininin de ekomerkezcilik olduğunu belirtir (1995, s. 53), Yeşil düşüncenin klasik çevre korumacı düşünceden farklı olduğunu ifade etmek, yeşil düşüncenin tam bir tanımının yapılabileceği anlamına gelmemelidir. Çünkü yeşil düşünce, “bir yandan kendilerini bütüncül bir düşünce sistematigi olarak kabul eden akımların bittiği yerde başlatıp, farklı ekolojileri birbirlerine eklemlerken, diğer yandan tek bir düşünür ya da aynı ekolden gelen bir grup düşünürün kurduğu bir akım olmaktan çok, farklı çıkış noktalarından gelişen fikirlerin, uzlaşmaz dünya algılarının ve kesişim noktaları zaman içerisinde belirginleşen siyasal önermelerin biraraya gelmesiyle oluşmuş bir düşüncedir” (Şahin, 2012: 29). Dolayısıyla, yekpare bir yeşil düşüncenin varlığından çok, yeşil bir feminizm, yeşil bir sosyalizm, yeşil bir anarşizm, hatta yeşil bir kapitalizm mümkün görülmüştür (Yardımcı, 2006: 24).

Çalışmanın bu kısmında ekolojik hareketlerin tarihsel seyrini ana hatlarıyla hatırlamak yerinde olacaktır: Modern anlamıyla ekolojik düşünce, ilk olarak 60'larda ortaya çıkmıştır. Rachel Carson tarafından yazılan Silent Spring (Sessiz Bahar) adlı kitap, ekolojik devrimin başlangıcı olarak görülmektedir. 1960'ların son dönemlerinde başlayan ekolojik bilinçlenme, 1970'lerde ekolojik hareketlere dönüşmüştür (Önder, 2003: 603).

1970'lerde ekolojik sorunların nitelik ve nicelik bakımından arttığı görülmektedir. Sözkonusu ekolojik sorunlardan bir tanesi küresel ısınma ve ozon tabakasının delinmesidir. Bu sorunların oluşturduğu zararların, ölçülebiliyor ve sonuçlarının kamuoyuyla paylaşılıyor olması ekolojik bilincin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra

çevreye ilişkin zararların ve bu zararların tazmininin yerel olmaktan çıkıp evrensel boyutlara ulaşması ve yalnızca bugünkü insanı ve insanlığı değil, insanlığın geleceğini de tehdit ediyor olması, ekolojik hareketin oluşumu ve gelişiminde bir diğer önemli nedeni oluşturmuştur (Garner, 2000:3). Ekolojik hareketlerin var olmasının ve yükselişinin bir diğer nedeni, doğadaki insan müdahalesinin giderek daha çok hissedilir hale gelmesidir. Ekolojik hareketlerin ortaya çıkmasında bir diğer önemli bir gelişme, o dönemde yaşanan ekonomik krizle bağlantılı olan petrol krizidir. Petrol fiyatlarının ciddi derecede yükselmesi Avrupa Hükümetlerinin, nükleer enerji üretimini gündemlerine almalarıyla sonuçlanmıştır. Hükümetlerin bu tavrına karşılık olarak düşünsel ve toplumsal düzeyde ortaya çıkan nükleer karşıtlığı, ekolojik hareketlerin gelişmesinin bir diğer nedenidir (Müller-Rommel,1989: 6).

Yukarıda değindiğimiz ekolojik sorunların mevcudiyeti, klasik çevre korumacılık yaklaşımının aşılması, ekolojik bakış açısının gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Ekolojik bakış açısının gelişmesinde yayımlanan üç temel eserin öncü olduğu söylenebilir. Bu eserler, Roma Kulübü tarafından hazırlanan Büyümenin Sınırları Raporu, Edward Goldsmith tarafından yazılan *A Blueprint for Survival*, ve E. F. Schumacher'in yazdığı *Small is Beautiful (Küçük, Güzeldir)* adlı eserlerdir. (Önder, 2003: 604).

Çevre sorunlarının modern toplumun geleceğini tehlikeye soktuğu görüşündeki birçok sanayici, iş adamı tarafından 1960'ların sonunda kurulmuş olan Roma Kulübü tarafından hazırlanan 'Büyümenin Sınırları' (Limits of Growth) raporudur. Bu rapor, 1972 yılında Massachuttes Teknoloji Enstitüsü'nden, Dennis L. Meadows başkanlığında bir araştırma ekibi tarafından hazırlanmıştır. Rapor, özetle, dünya nüfusunda, sanayileşmede, çevre kirliliğindeki, büyümenin devam etmesi durumunda doğal çevrenin yaşanamaz hale geleceği tespitinden hareketle, "Sıfır Büyüme" önerisi getirmiştir (Yardımcı, 2006: 30).

Çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiyi inceleyen E.F.Schumacher'in *Small is Beautiful (Küçük Güzeldir)* adlı eseri de çevreci düşüncenin gelişimine katkıda bulunmuştur. Schumacher, insan doğa ilişkisi çerçevesinde, insanın doğayı egemenliğine almak istediği tespitinde bulunmuş ve buna karşılık yeni bir yaşam biçiminin benimsenmesi gerektiğini ifade ederek, bunun gerçekleşebilmesi için de merkezilikten uzak, küçük, yüz yüze ilişkilerin hâkim olduğu ve insancıl bir teknolojinin kullanıldığı bir toplum yapısına geçilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Balkaya, 2014: 45).

Düşünsel arka planını ve ortaya çıkış nedenlerini yukarıda ana hatlarıyla belirtmeye çalıştığımız ekolojik düşünce, 1970'lerle birlikte bağlamında çoğu yerel düzeyde ve siyasal olarak bağımsız vatandaş inisiyatifi biçiminde "yeni toplumsal hareketler" içerisinde kendine yer bulmaya başlamıştır. Bu örgütlenmeler daha çok park alanlarının korunması, nükleer güç santralleri inşasının protestosu, yeni karayollarının inşasının protestosu gibi tek bir konuyla ilgilenmişlerdir. Vatandaş inisiyatiflerinin münferit başarıları, çevre hareketinin, etkisini ulusal düzeyde arttırmak için federal bir şemsiye altında toplanmalarının önünü açmıştır (Müller-Rommel, 1989:5). Ekolojik hareketler, toplumsal düzeyde örgütlenmeler olarak kalmamış, içinde geliştikleri şartların baskısıyla partileşme sürecine girmişlerdir. Böyle bir zorunluluğun ortaya çıkması birkaç temel nedene dayanmaktadır. Bu nedenlerden ilki, mevcut kurumsal partilerin ekolojik taleplere cevap veremiyor olmasıdır. Geleneksel sağ-sol siyasal çatışması sonucu ortaya çıkan siyasal partilerin ne sağ ne de sol kanadındakiler çevresel sorunlarla mücadele ihtiyacı konusunda yeteri düzeyde duyarlılık göstermişlerdir (Müller-Rommel, 1989: 16). Sağ ve solda yer alan partilerin dayandığı geleneksel ideolojilerin dünya genelinde siyasal, sosyo-ekonomik ve çevresel sorunları çözmede yetersiz kalması, çevreci görüşlerin toplumsal alanda güçlenmesine ve yeni bir kolektif kimlik türü olarak ekolojik kimliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kılıç, Tok, 2013: 231). Var olan mevcut siyasal partilerin ekolojik hareketin taleplerine cevap verememelerinin bir diğer nedeni bu taleplerin iletildiği dönemin bir ekonomik kriz dönemine denk gelmesidir (Önder, 2003:106). Siyasal partilerin öncelikli sorunları, mevcut ekonomik problemlere çözüm üretmektir. Bu bağlamda ekolojik hareketin talepleri göz ardı edilmiştir.

Yukarıda kısaca sözünü ettiğimiz nedenlerden ötürü, ekolojik hareketlerin mevcut siyasal parti sisteminde kendi taleplerine uygun yer bulamamaları, hareket üyelerinin partileşme sürecine yönelmelerine yol açmıştır. İlk Yeşil Parti, 1972 yılında Values Party adıyla Yeni Zelanda'da kurulmuştur (Richardson, 1995: 3). Birleşik Krallık'ta Yeşil Parti 1973'te, Almanya'da Yeşiller 1980'de, Fransa'da 1982'de, İspanya'da 1984'te kurulmuşlardır. Görüleceği üzere Avrupa'da ilk Yeşil Parti İngiltere'de kurulmuştur. 1979'da İsviçre Yeşilleri ve 1981'de Belçika Yeşilleri ulusal parlamentolara girme başarısı göstermişlerdir. Ancak, Yeşil Partilerin tanınırlıkları Alman Yeşillerinin 1983'te oy barajını aşıp Federal Parlamentaoya girmesiyle artmıştır (Önder, 2003: 609).

Alman Yeşiller Partisi'nin kuruluşu, 1977-1980 yılları arasında şekillenmiştir. Söz konusu yıllarda nükleer karşıtları, radikal solcular, apolitik yerel direnişçiler vs. gibi küçük gruplar yerel seçimlerde Yeşil ve Alternatif listeler çatısı altında birleştiler. Bu

listelerin yerel seçimlerde kazandığı başarılar, Yeşil Partilerin yerel düzeyde kurulmaya başlanmasıyla sonuçlandı (Richardson, 1995: 17). 1979 yılında Almanya genelinde örgütlenmeye başlayan Alman Yeşilleri, örgütlenmelerini tamamlarının ardından 1980 yılında resmen bir siyasal parti oldular (Özer, 2001: 186). Parti, yeşil listeler, nükleer karşıtı hareket, kadın ve barış hareketleri, sol partiler gibi çok sayıda farklı grup ve görüşün birleşmesi neticesinde kurulmuştu (Önder, 2003: 610). Kuruluşta var olan bu çeşitlilik Yeşil Partinin Almanya'da hızlı bir şekilde başarı kazanmasına sebep oldu. Ancak bu çeşitlilik diğer yandan da, partide parlamenter sistem içerisinde atacağı adımların belirlenmesi temelinde, dogmatik doğacılığı, ahlakçılığı, uyuşmazlığı ve sistemin tümünden değiştirilmesini benimseyen Fundisler (köktenciler) ile daha hümanist, ilerlemeci reformist politikaları ve uzlaşmayı benimseyen Realoslar (gerçekçiler) ikili ayrımının oluşmasına sebebiyet vermiştir (Talshir, 2002: 109).

Fransa'da Yeşiller Europe-Ecologie-Les Vertes (EELV) çatısı altında örgütlenmiştir. Parti, 1982 yılında kurulmuş olup, otuz yılı aşkın süredir Fransız siyasetinde yer almaktadır. EELV, 1997-2002 yılları arasında 2012 seçimleri sonrasında Parlamento'da yer almanın yanısıra koalisyon ortağı olma başarısını da göstermiştir. Parti platformu, diğer Avrupa Yeşil partilerine benzer biçimde çevre korumacılık ve katılımcı demokrasi üzerinde yoğunlaşmış durumdadır. 2012 yılında yayımlanan EELV Manifestosu'nda ekolojik değişim, yeni bir ekolojik yaşam biçimi, eşitlik ve ayrımcılıkla mücadele ve kurumsal reform partinin öncelik verdiği dört temel alan olarak belirlenmiştir (Beaudonnet, Vasilopoulos, 2014: 275).

Çevresel hareketlerin yaygın bir biçimde var olması ve çevresel duyarlılığın yaygın olması, bir bölgedeki Yeşil Parti'nin varlığı ve desteklenmesi için iki temel kriter olarak kabul edildiğinde Britanya'daki durumun paradoksal olduğu görülmektedir. Çünkü Britanya'daki çevresel hareketler grup, kampanyalar ve ağlar bazında büyük çeşitliliğe sahiptir ve Britanya belki de dünya üzerindeki en eski, en güçlü, en iyi örgütlenmiş ve en geniş biçimde desteklenen çevre lobisine sahiptir. Ancak, kuruluşu 1973'e kadar uzanan ve Avrupa'da kurulan ilk Yeşil Parti olma özelliğine sahip olan Yeşil Parti, günümüz itibarıyla görece güçsüz durumdadır (Rootes, 1996: 48). İngiltere'de Yeşil Parti, 1973 yılında People Party (Halk Partisi), adıyla kurulmuş, 1975'te partinin ismi Ecology Party olarak değiştirilmiş ve nihayet parti 1985 yılında Green Party (Yeşil Parti) adını almıştır. Diğer Yeşil Partiler gibi İngiliz Yeşil Partisi de yerel düzeyde örgütlenmeyi tercih etmektedir ve nükleer enerji karşıtlığı, silahlanma karşıtlığı, yenilenebilir enerji kaynaklarının

tercih edilmesi ve tarımda organik yöntemlerin kullanılması gibi konulara öncelik vermektedir (Önder, 2003: 616).

Ekolojik hareketler, partileşme sürecini tecrübe ettikleri dönemde “protesto ve hareket siyaseti”nden “parti siyaseti”ne geçişte zorluklar yaşamışlardır. Sosyal hareketlerdeki uzlaşmazlık yaklaşımı siyasal parti olarak işlevsel olabilmelerini zorlaştırmaktadır. Bir yandan “hareket” olarak kendilerini korumak istemeleri, bir yandan da gerçek bir siyasal parti olarak hareket etmek istemeleri, ekolojik partiler içerisinde ciddi sıkıntılara yol açmış, parti içi ayrışmalar yaşanmasına yol açmıştır. Offe, Alman Yeşillerinden yola çıkarak, Yeşil Partilerin dört farklı aşamadan geçtiğini belirtmiştir. Birinci aşama hareket siyaseti aşamasıdır ki, bu aşamada çok sayıda siyasal konuyu ele aldıklarını ve kısa vadeli sonuçlar elde etmeye çalıştıklarını belirtir. İkinci aşama, hareket siyasetinin tükeniş aşamasıdır. Bu aşamada, sosyal hareketteki etkinlikleri yavaşladığını, sosyal hareketlere katılımın hem sayı hem oran olarak azaldığını belirtmektedir. Birinci aşamada partileri destekleyen hareketlerin ikinci aşamada partiyi güçsüzleştirdiğini belirtmektedir. Bu aşamadaki “ne sağda ne solda ama önde” sloganının teorik ve pratik olarak ıci dolu bir slogan olmadığını belirtmektedir. Üçüncü aşamanın “self realization” (kendini gerçekleştirme) aşaması olduğunu, parti örgütlenmesi, ekonomik ve sosyal politika ve Anayasa ve Devlet gücü içerisinde partinin konumu gibi gerçek bir partinin yapması gerektiği kendini tanımlama sürecinin yaşandığını söyler. Son aşama ise “self realization” ile kimliğin karşı karşıya geldiği aşamadır. Yeşil partiler, kurumsal partiler gibi olduklarında kimliklerini kaybedeceklerini düşünecek ve bunun ikilemini yaşayacaktır (Offe, 1998: 167-178). Ekolojik hareketlerin partileşmesi sürecinde, Yeşil Partiler on plana çıkmıştır. Alman Yeşilleri, ne ilk ne de en başarılı yeşiller olmamasına karşın, Mart 1983’te ilk delegasyonlarını parlamentoya sokmalarının ardından yeni siyasetin oncusu konumuna yükselmişlerdir (Ely, 1998:193). Yeşil partilerin ortak özellikleri; güçlü ekolojik ve anti-nükleer düşünceye dayanma, Üçüncü Dünyayla bütünleşmeyi öngörme, çok taraflı silahsızlanma talepleri, sol kanat eşitlikçi temayül, katılımcı parti örgütlenmesi olarak belirtilebilir (Müller-Rommel, 1989:8). Ancak, Poguntke, 12 ülkeden 15 Yeşil Parti üzerinde yaptığı çalışmada iki parti hariç, diğerlerinin yalnız ekolojiyi değil, bireycilik, klasik liberal değerler, self-determinasyon, Üçüncü Dünyayla bütünleşme gibi konuları da programlarına dahil etmiş olmaları nedeniyle, bir ekolojik parti olmaktan çok bir “yeni siyaset” partisi olduğunu söyler (Poguntke, 1989:189).

3. Yeşil Liberalizm

Bilindiği üzere liberalizm, onyedinci yüzyıldan başlayarak gelişen bir siyasal ideolojidir. Klasik liberalizmin felsefi kökenleri Locke, Hume, Smith, Mill, Bentham, Spencer ve Constant gibi düşünürlerin fikirlerine dayanmaktadır (Çetin, 2001: 219). Her ideoloji gibi liberalizm ideolojisi de temel ilkeler üzerinde yükselmektedir. Bireycilik, özgürlük, kendiliğinden düzen ve piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet liberalizmin dayandığı dört temel ilkedir (Yayla, 1992: 137).

Liberalizmde bireycilik başlıca iki anlama gelmektedir. İlki; toplumun, toplumsal düzenin ve toplumsal yapıların ancak bunların kurucu unsuru veya temel birimleri olan bireylerden, onların davranışlarından hareketle açıklanabileceğini kabul etmek olarak tanımlayabileceğimiz metodolojik anlamda bireyciliktir. İkincisi ise, ahlâki veya normatif anlamda da bireyciliktir. Normatif bireycilik her bir bireyin ayrı bir değer olduğunun ve her bir birey kendisi için hayatı neyin değerli kıldığına ancak kendisi karar verebileceğinin kabul edilmesidir (Erdoğan, 2009: 8).

Liberal düşüncede özgürlük “negatif özgürlük” bağlamında ele alınmaktadır. Negatif özgürlük, bireyin ancak herhangi bir keyfi kısıtlama veya baskı altında olmaması halinde özgür olduğu anlayışdır. Bu şekliyle özgürlük, “bir şeye özgürlük” olarak özetlenebilecek olan pozitif özgürlükten farklı olarak “bir şeyden özgürlük” olarak algılanmaktadır.

Kendiliğinden düzen kavramını önemli liberal düşünürlerden Friedrich von Hayek şu şekilde ifade etmektedir: İnsan eyleminin karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkan düzen, tasarım sonucu meydana gelmez ve fiziki çevredeki düzen insan iradesi dışında oluşurken, sosyal çevredeki düzen ise sadece ve sadece kısmen insan tasarımının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Herkesin sahip olduğundan daha fazla bilgiden faydalanmasını sağlayan böyle bir düzen keşfedilmiş olamaz, çünkü sonuçları önceden görülemez. (Hayek 1978: 11’den aktaran Yıldırım, Duman, 1998: 240).

Klasik liberal düşünce geleneğinde “çevre”, ahlaki veya “olgusal” (factual) bir sorun olarak görülmediği için çevreye ilişkin düşüncelere çok fazla yer verilmemiştir. Ancak, bu dönemde çevreye ilişkin duyarsızlık, sadece liberal teoride mevcut olmayıp, siyaset teorisinin genelinde bu ilgisizlik sökonusudur. Çünkü bugün “çevre” olarak adlandırdığımız şeyin, klasik dönemde “gökteki yıldızlar” ya da “sindirim sistemi” gibi doğa kanunlarına tabi olduğuna ve dolayısıyla da sosyal bilimlerin değil, fen bilimlerinin ilgi alanı içerisinde olduğuna inanılıyordu (Wissenburg, 1998: 73). Liberal düşünce

ve ekoloji arasındaki ilişkisizlik ilerleyen dönemlerde de devam etmiştir. Ekolojik düşüncede önemli bir yere sahip olan Andrew Dobson'un, liberalizm ve ekolojik düşüncenin birbirleriyle uyuşmadığı yönündeki düşüncesi çevreci siyasal teorisyenler arasında yaygın olarak kabul görmüştür (Bell, 2006: 206).

Liberalizm ile ekolojik düşünce arasındaki bağdaşmazlığın temel nedeni liberalizmi insanı diğer canlılardan üstün gören "antroposentrik" yaklaşımıdır. Liberalizm temelde bitki ve hayvan türleri için değil, insan bireyleri esas almaktadır (Coglianese, 1998: 56). Bu yaklaşımın temelinde ise, insanın kendini gerçekleştirme yetisi olmasından dolayı, doğadaki diğer unsurlar karşısında üstün olduğu önkabulü yatmaktadır. Bu ön kabul, klasik liberal teoride çevrenin, ekolojik düşünceden çok, klasik çevre korumacılık kapsamında ele alınması sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda liberal düşünürler arasında çevresel konular, çevre kirliliği, hayvan hakları, kaynakların küresel dağılımı ve gelecek nesillere karşı sorumluluk merkezli ele alınması sonucunu doğurmuştur (Wissenburg, 1998: 78).

Özellikle ekolojik düşünürler tarafından, liberalizm ve ekolojik düşüncenin keskin çizgilerle ayrıştığı ifade edilmesine karşın, liberal düşünce içerisinde, liberal düşünce ve yeşil düşünceyi uzlaştırma çabalarının olduğu görülmektedir. Özellikle 1960'lar sonrasında "Yeni Sosyal Hareketler" in ön plana çıkardığı kadın hakları, uluslararası barış, kimlik gibi konuların yanı sıra çevre sorunlarının da siyaset teorisine dahil olmaya başlaması (Wissenburg, 1998: 78), liberalizmle ekolojik düşüncenin uzlaştırılması yönündeki çabaları arttırmıştır. Ancak liberal teoriye ilişkin yapılan çalışmalara oranlandığında, bu uzlaştırma çabalarının çok fazla olmadığı görülmektedir.

Kendilerini liberal çizgide olarak tanımlayan araştırmacılar, liberalizm ile yeşil hareketi, liberal düşüncenin iki temel ilkesi olan "tarafsızlık" ve "zarar" ilkeleri üzerinden bağdaştırmaya çalışmaktadırlar. Liberal tarafsızlık ilkesi, yönetimlerin belirli iyi yaşam anlayışlarını destekleyen eylemlerde bulunmaktan kaçınmasının gerekliliği üzerine inşa edilmektedir. Buradaki temel düşünce bireylerin yaşamlarında nasıl bir anlam bulacakları konusundaki kişisel tercihlerine müdahale edilmemesidir (Coglianese, s.4). Zarar ilkesi, bazı bireylerin, başka bireylerin aleyhine olacak şekilde haksız bir kazanım elde etmelerini engellemek için, devletin müdahale etmesini gerektirmektedir. Zarar ilkesinin dışında, liberallerin dikkate aldıkları tarafsız olmanın başka bir gerekçesi de, bireylere, kendi iyi yaşam anlayışlarını sağlamaya izin verecek belirli mal ve kaynakların sağlanmasına duyulan ihtiyaçtır (Coglianese, 5).

Çevre politikasının amacının da genellikle bireylere yönelmiş olan zararın önlenmesi ya da halkın bağımlı oldukları doğal gereksinimlerin zarar görmesinin engellenmesi olduğu iddiası, özelden çevre politikaları, genelde de yeşil düşünce ile liberalizmin uyumluluğuna kanıt olarak sunulmaktadır. Marcel Wissenburg, bu yaklaşıma ek olarak "sınırlama" (restraint) ilkesinin de liberal düşünce ve yeşil düşünceyi birbirlerine yaklaştırdığını söyler. Wissenburg "sınırlama" ilkesini "hiçbir malın gerekli olmadığı sürece ve uygun tazminat ödenmediği sürece tahrip edilmemesi olarak tanımlar ve bu düşüncenin kökenlerinin liberal felsefede yer aldığını belirtir (Wissenburg, 2001: 25).

Yukarıda teorik temellerini özetlemeye çalıştığımız yeşil liberalizm, piyasa güçleri ve bireylerin kendi paylarına düşen sorumlulukları yerine getirdiklerinde dünyanın da korunacağı düşüncesine dayanmaktadır (Steinberg, 2010: 8). Bu yaklaşım pratikte "bireysel ekonomik yaşam"a vurgu yapar ve geleceğin yasal düzenlemeler ve protestolar yoluyla değil, hayat tarzındaki bir değişimle düzeleceğini iddia eder. Bir tüketici ve yatırımcı olarak bireyin kullanacağı "bireysel inisiyatif"ler ve "tüketici tercihleri" çevrenin korunmasında etkin olacaktır. Bu bağlamda "geri dönüşüm" ve "yeşil teknoloji" tüketicilerin ve üreticilerin uzun vadede doğaya daha az zarar vermelerine yardımcı olacaktır (Steinberg, 2010: 18).

4. İsviçre Yeşil Liberal Partisi

İsviçre'de yeşil partiler ilk olarak 1970lerde kantonal düzeyde görülmeye başladı (Ladner, 2012: 511). İlk ekolojik parti Fransızca konuşan kantonlardan olan Neuchatel'de kuruldu (Brandle, Ladner, 2008: 110). İsviçre'de yeşil partiler, kurdukları bölgelere, etkilendikleri ideolojilere ve kurucuların siyasal tercihlerine bağlı olarak sadece çevreci düşünceyi merkeze alan (içi de dışı da yeşil olduğu için bu isimle çağrılan) "*salatalık yeşiller*" ve yeşil düşüncenin yanı sıra sol ideolojiyi de benimseyen (dışı yeşil, içi kırmızı olduğu için bu isimle çağrılan) "*karpuz yeşiller*" olarak iki temel gruba ayrılmaktaydı (Ladner, 2012: 512).

1983 genel seçimleri öncesi salatalık yeşiller İsviçre Yeşil Partileri Federasyonu (ki bu federasyon daha sonra adını İsviçre Yeşil Partisi (SGP) olarak değiştirecektir) çatısı altında birleşirken; karpuz yeşiller de İsviçre Yeşil Alternatifler çatısı altında birleştiler. Ancak, bu partiler sırasıyla %1,9 ve %'1'lik oranlarla düşük başarılar elde ettiler. Daha sonraki seçimlerde İsviçre Yeşil Partisi Yeşil Alternatiflerden daha başarılı olunca, Yeşil Parti ulusal düzeyde tek yeşil temsilci olarak algılanmaya başlandı. SGP'nin bu başarısı, Yeşil Alternatiflerin süreç içerisinde SGP'ye eklenmesi sonucunu doğurdu.

2007'ye gelindiğinde hemen hemen bütün Yeşil alternatif gruplar SGP içerisinde yer almaktaydı (Ladner, 2012: 512). Bu durum, Yeşil Parti'nin sadece çevreci olmaktan çıkıp, sol bir parti olmak yolunda ilerlemesi sonucunu doğurmuştu. Partide "karpuz"ların hakimiyeti, "salatalık"ları rahatsız etmeye başlamıştı İsviçre Yeşil Liberal Partisi'nin doğuşu da bu rahatsızlığın bir sonucuydu.

Tıpkı Yeşil Partiler gibi, İsviçre Yeşil Liberal Partisi de ilk olarak kantonal düzeyde kuruldu. 2004 yılında Zürih kantonal hükümetinin bir üyesi olan Verena Diener ve Ulusal konseyin bir üyesi olan Martin Baumle, partilerinde artan orandaki sol etkiyi ve sendika oryantasyonunu gerekçe göstererek üyesi oldukları Yeşil Parti'den istifa ettiler ve Zürih Yeşil Liberal Partisi'ni kurdular. Ulusal düzeyde Yeşil Liberal Parti (GLP) ise 2007 yılında kuruldu (Ladner, 2012: 513).

2007 yılında kurulan GLP'nin bir parti programı bulunmamaktadır. Ancak, 2014 Ekim ayında Parti Genel Kurulunca partinin genel esasları belirlenmiş ve Genel Kurulca kabul edilen bu esaslar "Ana Esaslar" başlığı altında yayımlanmıştır.

Söz konusu Ana Esaslar metni (GLP, 2014) incelendiğinde, GLP'nin öncelikle liberal bir parti, daha sonra Yeşil bir parti olduğu görülmektedir. Söz konusu metinde öncelikli olarak GLP'nin siyaseti toplumsal hayatı şekillendiren kapsamlı bir araç olarak gördüğü ve siyaset yaparken de toplumsal, ekonomik ve çevresel konuları eşit düzeyde dikkate alarak, sürdürülebilir bir kalkınmayı hedeflediği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, bio-çeşitliliğin korunmasının bir zorunluluk ve ekonomik bir gereklilik olduğu ifade edilmektedir.

Ardından da partinin farklı alanlardaki politik yaklaşımlarına yer verilmektedir. Partinin "yeşil" yaklaşımı, enerji ve iklime yaklaşımında kendini hissettirmektedir. Sürdürülebilir enerji tüketiminin, enerji verimliliğinin ve mümkün olan en düşük enerji tüketiminin partinin enerjiye bakışının özü olduğu belirtilmektedir. Enerji kaynağının değişmesi gerektiği, ancak CO₂ salınımını artıran teknolojilere ve muhtemel riskleri nedeniyle nükleer enerjiye karşı olunduğu ifade edilmektedir. Çevre konusunda bir diğer politika, "ekolojik vergi reformu"dur. Ekolojik vergi reformundan kasıt, güneş, su, rüzgar ve jeotermal kaynaklı enerji üretim ve tüketiminde vergilerin düşük tutulmasıdır. Trafiğin azaltılması da diğer ilginç konular arasındadır. Trafiğin azaltılması için toplu taşımanın özendirilmesinin yanı sıra bisiklet yollarının yaygınlaştırılması, elektrikli araçların teşvik edilmesi ve hatta home-office çalışma tarzının özendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Partinin “liberal” yaklaşımı ise ekonomik ve mali politikalarda kendisini fazlasıyla hissettirmektedir. Ekonomik düzen başlığı altında yer alan esaslarda öncelikli olarak partinin liberal ekonomik düzenden yana olduğu vurgulanmaktadır. Devletin ekonomi üzerinde mümkün olduğunca az düzenleme yapması ve piyasanın sağlıklı bir rekabet esası üzerinden işlemlerini sağlayacak müdahalelerde bulunması gerektiği belirtilmektedir. İş ve sanayi önderlerinin hem yurt içinde hem de yurt dışında insanlara ve çevreye karşı etik ve duyarlı bir biçimde davranmalarının beklediği ifade edilmiştir. İş ve sanayi önderlerinin hem yurt içinde hem de yurt dışında insanlara ve çevreye karşı etik ve duyarlı bir biçimde davranmalarının beklediği ifade edilmiştir. İş ve sanayi önderlerinin hem yurt içinde hem de yurt dışında insanlara ve çevreye karşı etik ve duyarlı bir biçimde davranmalarının beklediği ifade edilmiştir. İş ve sanayi önderlerinin hem yurt içinde hem de yurt dışında insanlara ve çevreye karşı etik ve duyarlı bir biçimde davranmalarının beklediği ifade edilmiştir.

Mali politikalara gelince, devletin elde ettiği gelirden daha fazlasını harcamasının istenmediği ifade edilmiştir. Ekonomik teşvik politikalarına karşı olunulduğu ifade edilmiştir. Ekolojik vergi reformunun ise, sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla talep edildiği vurgulanmaktadır.

LGP'nin ana esaslarına bakıldığında, daha önce de vurguladığımız gibi, Dobson'un insan dışı doğal dünyayla olan ilişkimizde ve politik yaşam biçimimizde radikal değişiklikler gerektiren sürdürülebilir ve gerçekleştirilebilir bir varoluş olarak tanımladığı (Dobson, 1995: 53) ekolojik düşünceden çok, liberal düşünceye yakın olduğu rahatlıkla görülmektedir. Yani, LGP önce liberal, daha sonra yeşil bir parti hüviyetindedir.

SONUÇ

Yukarıda tarihsel gelişim seyrini ve siyasi düşüncelerini özetlemeye çalıştığımız İsviçre Yeşil Liberal Partisi (GLP), klasik siyasal kavram ve tanımlamaların yetersiz kaldığı postmodern dönemde siyasetin bir yansımasıdır. İsviçre’de kurulan ve hem kantonal düzeyde hem de ulusal düzeyde başarılar kazanmış olan GLP, diğer ülkelere bir model olabilir mi sorusu üzerinde düşünülme değer bir sorudur. GLP, teorik ve pratik nedenlerden dolayı model olma konusunda sıkıntılar yaşayacak gibi görünmektedir. GLP'nin Avrupa ve dünyada model siyasal parti olmasının önündeki teorik engel, yeşil düşünceyle liberalizm arasında yaşanan teorik gerilimden kaynaklanmaktadır. Liberalizm ile yeşil düşüncenin birbirleriyle bağdaşıp bağdaşmadıkları önemli bir tartışma alanı olmuştur. Yeşil düşüncenin içinden yapılan eleştiriler, büyük oranda liberal düşünceyle yeşil düşüncenin birbirleriyle uyuşmadıkları, bilakis yeşil düşüncenin piyasa

ekonomisinin başarısızlığından dolayı ortaya çıktığı yönündedir. Bu durumun yanı sıra, liberalizmin insanı diğer canlılardan üstün olarak görmesinin, yani antropocentric yaklaşımının ekosistem anlayışıyla bağdaşmadığı iddia edilmektedir. Liberal düşünce penceresinden bakıldığında ise, yeşil düşünce ile liberal teoriyi uzlaştırma çabalarının, teoriye ilişkin yapılan çalışmalara oranlandığında oldukça az olduğu görülmektedir. Kendilerini liberal çizgide olarak tanımlayan araştırmacılar, liberalizm ile yeşil hareketi, liberal düşüncenin iki temel ilkesi olan “tarafsızlık” ilkesi üzerinden bağdaştırmaya çalışmaktadırlar. Liberal tarafsızlık ilkesi, yönetimlerin belirli iyi yaşam anlayışlarını destekleyen eylemlerde bulunmaktan kaçınmasının gerekliliği üzerine inşa edilmektedir. Buradaki temel düşünce bireylerin yaşamlarında nasıl bir anlam bulacakları konusundaki kişisel tercihlerine müdahale edilmemesidir (Coglianese, s.4). Zarar ilkesi, bazı bireylerin, başka bireylerin aleyhine olacak şekilde haksız bir kazanım elde etmelerini engellemek için, devletin müdahale etmesini gerektirmektedir. Zarar ilkesinin dışında, liberallerin dikkate aldıkları tarafsız olmanın başka bir gerekçesi de, bireylere, kendi iyi yaşam anlayışlarını sağlamaya izin verecek belirli mal ve kaynakların sağlanmasına duyulan ihtiyaçtır (Coglianese, 6).

Çevre politikasının amacının da genellikle bireylere yönelmiş olan zararın önlenmesi ya da halkın bağımlı oldukları doğal gereksinimlerin zarar görmesinin engellenmesi olduğu iddiası, özelde çevre politikaları, genelde de yeşil düşünce ile liberalizmin uyumluluğuna kanıt olarak sunulmaktadır. Marcel Wissenburg, bu yaklaşıma ek olarak “restraint” ilkesinin de liberal düşünce ve yeşil düşünceyi birbirlerine yaklaştırdığını söyler. Wissenburg “restraint” ilkesini “hiçbir malın gerekli olmadığı sürece ve uygun tazminat ödenmediği sürece tahrip edilmemesi olarak tanımlar ve bu düşüncenin kökenlerinin liberal felsefede yer aldığını belirtir (Wissenburg, 2001: 25).

Ancak, çevre korumacılık ve liberal düşüncedeki temel uyumsuzluk, çevreye verilecek olası bir zararın önlenmesine çalışılırken, bu zararın öneminin ve olası tehlikelerinin her zaman bilinebilir olmadığıdır. Bu önceden bilineme durumu, liberalizmin hem tarafsızlık hem de eşitlik ilkelerinin ihlal edilebilmesine sebep olabilecektir. Coglianese bu durumu anlamayı kolaylaştırıcı bir örnekle şöyle açıklamaktadır: bir kerestecinin yaşam biçimi, ağaçların kesilmesini yasaklayan bir politika tarafından yok edilir. Bununla birlikte, uzun gezinti yapmayı seven birisinin yaşamındaki anlam, eğer ormanlık alan kesilirse, tamamen bitecektir. Tarafsız kalmak için yönetim, kerestecinin ya da uzun gezinti yapmayı sevenin iyi yaşam hayalinden hangisinin daha iyi olduğuna karar

vermeyecektir. Yönetim, böylece, hem keresteci hem de uzun gezinti yapmayı seven için mümkün olan en geniş ölçüde kaynağı hazır hale getirecektir.

Özü itibarıyla liberal teori, çevre politikası konusunda katıyen sessizdir. Liberal tarafsızlık, uygulamada çevre politikasının tam bir tarafsızlığı sağlamasını gerektirir. Tarafsız bir çevre politikası, bireysel yaşamlardaki farklılığı destekleyebilecek oldukça geniş kaynakları sağlamak için, yarışan kaynak kullanımlarını uzlaştırmayı hedefler. Bu makale, ayrıca, liberal tarafsızlığa bağlı bir çevre politikası için, en azından, üç sınır(lılığ)ın varolduğunu ileri sürmüştür. Birincisi, bazı iyi yaşam anlayışlarına diğerleri aleyhine üstünlük sağlayabilecek derin ekolojiye dayalı düzenleme ve sonuç olarak böyle bir düzenlemenin liberal tarafsızlıkla uzlaşmaz olmasıdır. İkincisi, tehlike altındaki türlerin kendiliğinden değerinin, bireysel yaşamlar üzerinde oldukça önemli taraflı etkiye sahip politikalar için yetersiz bir temel olmasıdır. Üçüncüsü, bazı çevre sorunları potansiyel olarak yıkıcı olsa da, tarafsız bir çevre politikası, bireysel yaşamlara sert yönetim müdahalelerini gerekçelendirmek için yakın gelecekteki yıkımın güçlü delilini gerekli kılmasıdır. (Coglianese, 4).

GLP'nin model parti olmasının önündeki engel, sadece liberal düşünce ve ekolojik düşünce arasındaki teorik uyumsuzluk değildir. GLP, özü itibarıyla önce liberal sonra yeşil bir partidir. Yani, toplumu ve siyaseti yorumlama biçimleri, buna bağlı olarak da öncelikleri yeşil düşünceden çok liberal düşüncenin ilkeleri temelinde şekillenmiştir. Diğer bir ifadeyle, GLP, ekolojik anlamda yeşil düşünceyi değil, klasik çevre korumacılığa yakın bir yaklaşımı benimsemektedir. Liberal düşünce ve liberal politikalar zaten çevre korumacı yaklaşıma daha fazla dikkat eder konuma gelmektedirler. Nitekim, İngiltere Liberal Demokratları içerisinde oluşturulan kurulan "yeşil liberal demokratlar" grubu bunun en bariz örneğidir. Dolayısıyla, LGP'nin önermiş olduğu çevreci yaklaşımlar, zaten liberal partiler içerisinde taraftar bulmaya başlamıştır. Dolayısıyla, yeşil liberallerin İsviçre'de olduğu gibi liberal partiler dışında ayrı bir parti oluşumuna ihtiyaç duymaları bugün itibarıyla çok gerçekçi görünmemektedir.

Kaynakça

- AKTAY, Yasin (2008), "Kavramsal Açıdan Modernizm ve Postmodernizm'e Bakmak", **Hece**, Özel Sayı 16, 8- 16.
- BALKAYA, Fatih (2014), "Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler", **Global Journal of Economics and Business Studies Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 5, 32-42.
- BAUDRILLARD, Jean (2006), **Sessiz Yığınların Gölgesinde- Toplumsalın Sonu**, çev. Oğuz Adanır, 3. Baskı, Doğu Batı, Ankara.

- BAUMAN, Zygmunt (2000), **Siyaset Arayışı**, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- BAYRAM, Ahmet Kemal (2005), "Modern Etik ve Siyaset", **2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, 43-55.
- BEAUDONNET, Laurie ve VASİLOPOULOS, Pavlos (2014), "Green parties in hard times: The case of EELV in the 2012 French presidential election", **Party Politics**, Vol 20(2), 275-285.
- BELL, Derek R. (2006), "Political Liberalism and Ecological Justice", **Analyse & Kritik** 28, 206-222.
- BERİŞ, Emrah (2003), "Modernite'den Postmoderniteye", **Siyaset**, der. Mümtazer Türköne, Lotus, Ankara.
- COGLIANESE, Cary, "Çevre Politikası İçin Liberal Tarafsızlığın İfade Ettikleri", İnternet Adresi: <http://www.liberal.org.tr/upresimler/Cary%20Coglianese.pdf>, Erişim Tarihi: 12.12.2014.
- ÇETİN, Halis (2001), "Liberalizmin Temel İlkeleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 219-237.
- ÇETİN, Halis (2008), **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Orion Kitabevi, Ankara.
- ÇİĞDEM, Ahmet (2004), **Bir İmkân Olarak Modernite**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DOBSON, Andrew (1995), **Green Political Thought**, Routledge.London,
- ELY, John (1998), "Green Politics İn Europe and the United States", **The German Greens Paradox Between Movement&Party**, ed. Margit Mayer ve John Ely, Philadelphia: Temple University Press, 193-209.
- ERDOĞAN, Mustafa , "Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri", İnternet Adresi: <http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberalizme-yeniden-bakis-tarihi-ve-felsefi-temelleri-mustafa-erdogan,262.php>, Erişim Tarihi: 27.11.2014.
- GABARDI, Wayne (2001), **Negotiating Postmodernism**, University of Minnesota Press, Minneapolis/London.
- GARNER, Robert (2000), **Environmental Politics Britain Europe and the Global Environment**, London: Macmillan Press.
- GÖKTOLGA, Oğuzhan (2012), **Postmodernite ve Siyasal Kimlikler**, Bilsam,İstanbul.
- GÖRMEZ, Kemal (2003), **Çevre Sorunları ve Türkiye**, 3.Baskı, Ankara , Gazi Kitabevi.
- GRANT, Iain Hamilton (2006), "Postmodernizm ve Bilim ve Teknoloji", **Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü**, ed. Stuart SIM, çev. Mukadder Erkan, Ali Utku, Ebabil Yayınları, Ankara.
- GRÜNLİBERALE PARTEİ SCHWEİZ (2014), **Leitlinien**
- HARVEY, David (2003); **Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri**, çev. Sungur Savran, 3. baskı, Metis, İstanbul.
- KILIÇ, Selim ve TOK, Nafiz (2003), "Çevrecilikte Yeni Bir Kimlik: Ekolojizm", **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)** Cilt/Volume 8, Sayı/Number: 2, 223-250.
- KÜÇÜK, Mehmet (2000), "Entelektüellerin Tehlikeli Oyunağı: Postmodern", **Modernite Versus Postmodernite**, der. Mehmet KÜÇÜK, Vadi Yayınları , Ankara , 55-72.
- LADNER, Andreas ve BRÄNDLE, Michael (2008), " Switzerland: the Green Party, Alternative and Liberal Greens", **Green Parties in Transition The End of Grass-roots Democracy?**, ed. E. Gene Frankland vd., Ashgate, 109-128.
- LADNER, Andreas (2012), "Switzerland's Green Liberal Party: a new party model for the environment?", **Environmental Politics**, 21:3, 510-515.
- MARTINELLI, Alberto (2005), **Global Modernization: Rethinking The Project of Modernity**, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.

- MULGAN, Geoff (1995), **Antipolitik Çağda Politika**, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- MÜLLER-ROMMEL, Ferdinand (1989), "Green Politics and Alternative Lists Under Cross-National Perspective", **New Politics in Western Europe The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists**, Westview Press, London, 5-19.
- OFFE, Claus (1998), "From Youth to Maturity", **The German Greens Paradox Between Movement & Party**, ed. Margit Mayer ve John Ely, Philadelphia: Temple University Press, 165-179.
- ÖNDER, Tuncay (2003), **Ekoloji, Toplum ve Siyaset**, Ankara: Odak Yayınları.
- ÖRS, Birsen (2009), "Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, sayı 40, 1-12.
- ÖZER, M. Akif (2001), "Yeşiller: Alman Yeşilleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Yıl:2001, Sayı: 1, 173-198.
- ÖZKİRAZ, Ahmet (2003), **Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- PIERSON, Christopher; **The Modern State**, London/New York, Routledge, 2004.
- POGUNTKE, Thomas (1989), "The "New Politics Dimension" in European Green Parties", **New Politics in Western Europe The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists**, London: Westview Press, 175-194.
- RICHARDSON, Dick (1996), "The Green Challenge", **The Green Challenge The Development of Green Parties in Europe**, ed. Dick Richardson, Chris Rootes, Routledge, London, New York, 3-16.
- ROOTES, Chris (1996), "Britain Greens in Cold Climate", **The Green Challenge The Development of Green Parties in Europe**, ed. Dick Richardson, Chris Rootes, Routledge, London, New York, 48-65.
- STEINBERG, Ted (2010), "Can Capitalism Save the Planet On the Origins of Green Liberalism", **Radical History Review**, Sayı: 107, 7-24.
- ŞAHİN, Ümit (2012), "Yeşil Düşünce", **Yeşil ve Siyaset & Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar**, Lotus, Ankara, 11-60.
- TALSHIR, Gayil (2002), **The Political Ideology of Green Parties**, Palgrave Macmillan, New York.
- WISSENBURG, Marcel (1998), **Green Liberalism**, Routledge, London.
- WISSENBURG, Marcel (2001), "Liberalism", **Sustaining Liberal Democracy Ecological Challenges and Opportunities**, ed. M.L.J. Wissenburg, ve John Barry, Palgrave Macmillan, New York.
- YARDIMCI, Sanem (2006), **İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji**, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- YILDIRIM, Engin ve DUMAN, Mehmet (1998), "Ha yek ve Piyasanın Kendiliğinden Düzeni", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı: 41-42, 239-252.